

«اندیشکدهٔ اربعین»

راهی برای بهره‌گیری از فرصت‌ها و کاهش آسیب‌ها

مدیر مسؤول^۱

چند سالی است که خداوند، نعمت توجه به زیارت امام حسین علیه السلام را فراگیر کرده، دل‌ها و جان‌های بسیاری را در ایام اربعین، راهی آن حریم قدسی می‌کند. این دادهٔ بزرگ الهی، پاس‌داشتنی است؛ روی دادی بزرگ که به پشتوانهٔ احادیث معصومان علیهم السلام^۲، انگیزه‌های بسیاری را به سوی خود کشانده و آرزوهایی را برآورده می‌سازد. شکر هر نعمتی به بهره‌گیری درست از آن و پیش‌گیری از آفت‌هایی است که تهدیدش می‌کند. بهره‌گیری شایسته از اربعین، دستاوردهای ارزشمندی را نصیب امت اسلامی خواهد کرد و بی‌توجهی بدان، کُفر نعمت محسوب شده و آسیب‌هایی به دنبال دارد.

شناخت قوت‌ها و فرصت‌های واقعی مراسم اربعین با رویکرد میدانی و آشنایی با کمبودها و آسیب‌های محسوس و احتمالی آن، زمینهٔ برنامه‌ریزی درست را برای ارتقا و بهره‌گیری بهتر فراهم می‌کند. هرچند طرح این گفتارها در زمانی نزدیک به اربعین، خوب و مرسوم است؛ ولی در محدودیت زمانی و کارهای پرحجم آن دوره، برنامه‌ریزی درست، سخت‌تر خواهد بود. از این رو شاید بهتر باشد که فارغ از فضای سیاسی و اجتماعی اربعین و در زمانی که با اربعین پیشین و پسین فاصله داریم، بخشی از قوت‌ها و فرصت‌های پرشمار این رویداد بزرگ را برشماریم و در کنار آن آسیب‌ها و کمبودهای نیازمند توجه را مطرح کنیم. نگارنده، همهٔ آن‌چه را که آورده، از نزدیک دیده و در حقیقت، این نوشته، گزارشی تحلیلی و میدانی از چند سفر اربعین است.

برنامه‌ریزی برای تقویت و گسترش قوت‌ها و فرصت‌ها و در برابر، کنترل و پیش‌گیری از آسیب‌ها و جبران ضعف‌ها، نیازمند کاری منسجم و بهره‌گیری از اندیشه‌های مجرب به همراه بررسی‌های میدانی

1. (ehsanyfar@gmail.com)

۲. کد و مسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۴۷۸ (باب تأکد استحباب زیارة الحسین علیه السلام یوم الاربعین من مقتله و هو یوم العشرین من صفر).

است. نگارش گزارشی از قوت‌ها و ضعف‌ها، هرچند خوب است؛ ولی آغاز راه است. اربعین، مراسمی دینی، معنوی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است که با جنبه‌های پزشکی، ورزشی، روان‌شناسی، اقتصادی، مهندسی و ... نیز رابطه دارد. نمی‌توان از درون اتاق‌های دربسته، برای اربعین برنامه‌ریزی کرد. طراحان برای این مراسم نیازمند حضور کارشناسان علوم دینی در رشته‌های مختلف، متخصصان علوم فرهنگی و اجتماعی، علوم سیاسی، علوم امنیتی و انتظامی، پزشکان، روان‌شناسان، مهندسان و دیگر کارشناسان متناسب و باتجربه‌ای است که خود، دست کم چند بار سفر اربعین را تجربه کرده و از نزدیک با فضای آن آشنا باشند. گروهی از اهالی اندیشه با چنین تخصص‌هایی می‌توانند ضمن بررسی‌های میدانی و وضعیت‌شناسی موجود، با پشتیبانی مطالعات کتابخانه‌ای، راه آینده را تحلیل کرده و با استفاده از گزاره‌های آینده‌پژوهی، برنامهٔ جامعی برای دستگاه‌های اجرایی، فرهنگی و ... جهت ارتقای مراسم اربعین و بهره‌گیری همه‌جانبه از آن تهیه کنند. از این رو تشکیل اندیشکده‌ای کاملاً تخصصی برای مطالعات، بررسی‌ها و الگوسازی‌های اربعینی، ضروری است. این اندیشکده می‌تواند نمایندگانی از همهٔ نهادهای مسؤول و مرتبط را در خود داشته باشد تا کنار اندیشمندان متخصص، امور اجرایی را متذکر شوند. محور فعالیت این اندیشکده، مطالعات تخصصی بر پایهٔ بررسی‌های میدانی است. عملیاتی‌بودن طرح‌ها و زودبازده‌بودن آن در عین برنامه‌ریزی‌های بلندمدت، شرط کامیابی «اندیشکدهٔ اربعین» است. همچنین الگوها و نتایج فعالیت‌های این اندیشکده باید متناسب با الگوهای برداشتی از آیات قرآن کریم و احادیث اهل بیت علیهم‌السلام باشد. متناسب‌بودن، به معنی مخالفت‌نداشتن نیست بلکه به معنای سازگاری حداکثری و موافقت است.

می‌توان پیش از تشکیل اندیشکده اربعین، نشست‌های علمی و رسانه‌ای برای بررسی ابعاد مختلف آن برگزار کرد و از کارشناسان مختلف نسبت به این سازمان جدید، نظرخواهی نمود. اکنون زمانی است که ما می‌توانیم از مراسم اربعین بهره‌های بزرگی در زمینه‌های معنوی، فرهنگی، اجتماعی، علمی، سیاسی، اقتصادی و ... بگیریم. در برابر، دشمن نیز برنامه‌ریزی خود را بر کاستن از اثبوت و اثربخشی این رویداد بزرگ متمرکز کرده است. از این رو، امروز، روز تشکیل «اندیشکدهٔ اربعین» است و تأخیر در راه‌اندازی آن، تنها از بهره‌ها کاسته و آسیب‌ها را افزایش می‌دهد. در ادامه، بخشی از قوت‌ها و فرصت‌ها و نیز کمبودها و آسیب‌های این مراسم، مطرح می‌شود تا ضرورت تشکیل «اندیشکدهٔ اربعین» جهت بررسی عالمانه این امور و موضوعات بسیار دیگری از این دست، روشن گردد.

الف) قوت‌ها و فرصت‌ها

زیارت سیدالشهداء علیه السلام آن هم با پای پیاده در بخشی از سفر، زمینه رشد زائر را فراهم کرده و افزون بر آثار فردی، نتایج اجتماعی مهمی به دنبال خواهد داشت. در ادامه به بخشی از این آثار، اشاره می‌کنیم.

۱. جدایی از مأنوسات

سفری - حدودا - ده‌روزه در میان جمعیت بسیار و محدودیت‌های غیر عادی، موجب رهاشدن زائر از برنامه دست و پا گیر زندگی خود می‌شود. جداشدن از چیزهایی که انسان با آن انس دارد، همچون خانواده، خانه، محله، محل کار، تلوویزیون، اموال، برنامه شخصی و ... تلنگری است به نفس تا به روزی بیندیشد که از همه اینها جدا خواهد شد. این جدایی، نه تنها، محرومیت نیست بلکه مصداقی از «زهد اختیاری» است؛ آن هم در مسیر امام حسین علیه السلام. این راهایی، دنباله همان پیمانی است که شیعیان به صورت زبانی با امام خویش بسته و خویشتن خویش، دارایی‌ها و آسایش خود را فدای امام حسین علیه السلام دانسته‌اند. جدایی از مأنوسات، راه را باز می‌کند تا انسان، کمی برای مرگ آماده شود و به برکت اباعبدالله علیه السلام اندکی از دیوارهای زندگی روزمره، بالا آمده و نگاهی به جهان فراتر بیندازد.

۲. تهذیب نفس

در سفر اربعین، زمینه کمتری برای گناه هست. روح و جسم زائر بر زیارت متمرکز شده و برنامه فشرده سفر، راه را بر فکر گناه می‌بندد. ورود شیطان و اثرگذاری نفس اماره بر زائر، سخت شده، جان و تن او کمی از گناه دور شده و در سایه محبت حسینی، اندکی می‌آساید. این آسایش را می‌توان پس از سفر نیز ادامه داد. تجربه آسودن از گناه، شیرین است و چه بسا زائرانی که پایان این شیرینی را نخواهند.

۳. تقرب به خدا

مقصد سفر اربعین، زیارت اهل بیت علیهم السلام است. اقامه نماز، قرائت قرآن، دعا، مناجات، توسل، ذکر و فکر، مهم‌ترین عناصر معنوی این سفر را شکل می‌دهد. این ترکیب، راه را برای نزدیک‌شدن به خدا باز کرده و بنده عابد را نزد محبوب، محبوب می‌سازد. پیاده‌روی، فرصت خوبی برای اندیشیدن به گذشته و فکر به آینده است. مسیرهای خلوت‌تری مانند «طریق العلماء» که از کنار رود فرات و از

میان نخلستان‌ها و کشت‌زارهای زیبا عبور می‌کند، زمینه پرواز اندیشه را تا ۱۴۰۰ سال پیش فراهم آورده و بازسازی تصاویر سال ۶۱ هجری را آسان می‌سازد. می‌توان این سفر را دوره‌ای برای ذکر دانست و فرصت اذکاری چون صلوات و استغفار را مغتنم شمرد. می‌توان بازه‌ای قرآنی را رقم زد و سوره‌های محفوظ مانند حمد و توحید و ... را بارها تلاوت کرده، از فضایل و خواص آن بهره برد. می‌توان در زیارت‌ها، افزون بر خویش، یاد حق‌داران، گذشتگان، شهدا، علما و امام راحل را زنده کرد. می‌توان برهه‌ای تهجدی را رقم زد و ساعاتی از شب را به مناجات و نماز پرداخت و از مسیر اهل بیت علیهم‌السلام، خود را به مناجاتیان و سحرخیزان، اندکی نزدیک کرد و می‌توان همه این کارها را انجام داد و دل و جان را صفایی بخشید. هنگامی که گروهی بسیار از زائران با کوله‌باری از معنویت به کشور بازمی‌گردند، زمینه رشد معنوی و ملای جامعه را فراهم می‌کنند؛ گویا که پس از اربعین حال بسیاری از افراد جامعه، برای مدتی، خوب می‌شود.

۴. تعاون و ایثار

هنگامی که از اجتماع، گروه، جمعیت، دوستان، همراهان و خانواده، سخن به میان می‌آید، مفهوم تعاون و ایثار در ذهن متجلی می‌شود؛ آن هم گروه و جمعیتی که به قصد زیارت اهل بیت علیهم‌السلام از جان، مال و عمر، مایه گذاشته‌اند. چه چیزی برتر از کمک‌کردن به زائران اهل بیت علیهم‌السلام؟ چه کسانی بهتر از زائران سیدالشهدا علیهم‌السلام برای ترجیح‌دادن آنها بر خود؟ چه زمینه‌ای برتر از بخشیدن به زائران خاندان رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم؟ رونق فضای تعاون و ایثار در کشور به برکت سیدالشهدا علیهم‌السلام، زمینه فرهنگ‌سازی و گسترش آن را در دیگر ایام سال، فراهم می‌کند. اربعین، فرصتی طلایی برای تعاون و ایثار در موضوعاتی است که گاهی توجه کمتری به آن می‌شود. ترجیح‌دادن دیگران بر خود در صف عبور از مرز، سوارشدن بر ماشین، یافتن جای خواب، گرفتن غذا، رسیدن به ضریح و چیزهایی از این دست، همه، راهی است برای ایثار و تعاون و در ضمن، آزمودن خود. سال‌ها در وطن، سخن از ایثار اهل بیت علیهم‌السلام و جهاد ایشان گفته‌ایم و هزاران بار از «یا لیتنا کُنَّا مَعَكُمْ» حرف زده‌ایم. این‌جا جای عمل است. میدان، باز است و اهل بیت علیهم‌السلام نظاره‌گر. خود را بیازماییم.

۵. دوستان جدید

یافتن دوست، کار ساده‌ای نیست. آزمودن و حفظ دوستان هم کاری است نیازمند برنامه‌ریزی. در سفر اربعین، می‌توان پایه دوستی‌های جدید را چید. دوستی‌ای که از نجف و کربلا آغاز شود، اگر خدا بخواهد و خودمان اختیار کنیم، شاید به بهشت منتهی گردد. سفر اربعین، فرصت مناسبی برای تقویت دوستی‌های پیشین نیز هست. انسان‌ها در سختی به یکدیگر نزدیک شده، اُنسشان با هم افزایش می‌یابد. همچنین می‌توان دوستان خود را در این سفر، آزمود. سختی‌ها زمان آزمایش رفاقت.

۶. وحدت شیعیان

اربعین، نمادی از وحدت و قدرت شیعه است. معتقدان به اهل بیت علیهم‌السلام از همه کشورها، خود را به این اجتماع بزرگ می‌رسانند و با روحیه و انگیزه‌ای بالاتر به بلاد خود بازمی‌گردند. این قدرت‌نمایی و یک‌رنگی، از حیث میزان جمعیت و تنوع قومی، بی‌نظیر است. نهادهای فرهنگی، تبلیغی و سیاسی می‌توانند از این گردهم‌آیی برای توانمندترسازی پایه‌های تشیع بهره بگیرند.

۷. وحدت مسلمانان

محبت اهل بیت علیهم‌السلام، ویژه شیعیان نیست؛ بلکه پیروان همه مذاهب اسلامی در آن مشترک‌اند. علاقه به خاندان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، می‌تواند محور وحدت مسلمانان باشد. همین عامل است که بسیاری از اهل سنت را به زیارت اربعین سیدالشهدا علیه‌السلام می‌کشاند و توفیق زیارت امیر مؤمنان علیه‌السلام و دیگر امامان علیهم‌السلام را نیز نصیبشان می‌سازد. این عامل اشتراک و وحدت، هنوز به خوبی دیده نشده است؛ عاملی که فرصت بزرگی را به دست نهادهای مسؤول در امر «تقریب» می‌دهد تا با برگزاری جلسات علمی و گفت و گویی، ملاقات‌های مختلف بین مذهبی و ... راه را برای نزدیک‌شدن مسلمانان به یکدیگر باز کرده و بخشی از مشکلات جهان اسلام و برادرکشی‌ها را زیر سایه اهل بیت علیهم‌السلام، رفع کنند.

۸. وحدت عواطف، اندیشه‌ها و رفتارهای انسانی

اربعین را می‌توان مصداق عمل به آیه «قُلْ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ»^۳ دانست. کلمه «سواء» همان توحید عملی و رهاکردن شیطان‌ها و مستکبران عالم است؛ چنان‌که در ادامه آیه آمده است. «حسین» زبان مشترک «انسانیت» است؛ زبان مشترک «پرستش خدا»؛ زبان مشترک «مبارزه با زورگویان» و زبان مشترک «اقدام و تلاش برای کمک و نجات انسان‌ها». این زبان، ویژه مسلمانان نیست بلکه اهالی همه ادیان، بلکه همه انسان‌ها در آن مشترک‌اند. حضور رو به افزایش پیروان ادیان دیگر در مراسم اربعین، نشان‌دهنده فهم مشترک انسانی بر پایه زبانی است که عنوان آن «حسین» است. این است که اربعین را به زمانی منحصر به فرد برای شناساندن امام حسین علیه السلام و اندیشه و رفتار ایشان به جهانیان تبدیل می‌کند و از این رهگذر می‌توان اسلام، را بهتر شناخت و شناساند.

۹. تبلیغ اندیشه‌های دینی

اربعین فرصت مناسبی برای حوزه‌های علمیه است تا از آن برای تبلیغ دین و استوارسازی عقیده‌ها بهره‌گیرند. زائران در این سفر، آمادگی بیشتری برای پذیرش دین و تحکیم عقاید دارند. چه بسیار، جوانانی که پس از این سفر، مسیر درست خویش را با انگیزه‌ای فزون‌تر می‌پیمایند و یا راه نادرست خود را تغییر می‌دهند. مردم در این سفر، ارتباط خوبی با روحانیان برقرار می‌کنند. می‌توان در روابط نیکو، بخشی از فاصله ایجادشده میان حوزه و مردم را جبران کرد؛ رابطه‌ای که در داخل کشور نیز ادامه یافته و به حل بخشی از مشکلات مردم منجر شود. از سوی دیگر، رابطه با جوانان و مردم عراق و محبت به ایشان مخصوصاً رفتار مهربانانه با کودکان، موجب نزدیک‌شدن مردم دو کشور به یکدیگر شده و برخی سوء تفاهم‌های احتمالی را می‌زداید.

۱۰. تمرین زبان فارسی و عربی

فرصت حضور میلیونی ایرانیان در کشور عراق، زمینه خوبی را برای آموزش زبان فارسی به عراقی‌ها و یادگیری زبان عربی برای ایرانی‌ها ایجاد کرده است. گروه‌های اجتماعی و سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند با آموزش زبان، داد و ستد فرهنگی مردم را افزایش دهند. حوزه‌های علمیه و نهادهای دینی می‌توانند به ارتقای زبانی نیروهای خویش توجه کرده و از این زمینه برای رشد زبان متفاهم استفاده کنند.

۳. آل عمران، ۶۴: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ.

۱۱. توجه به قوت‌های کشور عزیزمان ایران

حضور چندروزه در شهرهای مختلف عراق، محله‌ها و خیابان‌های این کشور، هر ایرانی اهل اندیشه‌ای را به فکر وامی‌دارد تا میان این دو کشور همسایه مقایسه کند. کشوری با جمعیت کمتر اما مشکلات زیادتر؛ کشوری با حضور نظامیان آمریکایی، انگلیسی و اروپایی اما ناامن و کشوری بدون حضور بیگانگان اما امن؛ کشوری بدون نظام ولایت فقیه و با اختلافات بنیان‌برافکن و کشوری با نظام ولایت فقیه و اتحاد نسبی داخلی. مقایسه این امور و محورهای دیگر، قوت‌های ایران اسلامی را در ذهن هر متفکری، برجسته ساخته و اهمیت چهل سال کار تقریباً منسجم تحت رهبری واحد و حکیم را نشان می‌دهد.

۱۲. رشد خدمات و زیرساخت‌ها

پیش از ایام اربعین، هر دو کشور ایران و عراق، تلاش می‌کنند تا زیرساخت‌های خود را رشد دهند. این کار در ایران، روشن‌تر و گسترده‌تر است. حضور برخی از بزرگان دینی و سیاسی در استان‌های مرزی، این زمینه را ایجاد می‌کند تا با مشکلات واقعی مردم آشنا تر شده و انگیزه خدمتشان افزون گردد. عبور زائران از استان‌های مرزی موجب شده تا امکانات و زیرساخت‌های این استان‌ها افزایش یابد و مردم از مواهب اربعین، مانند جاده، مساجد بین راهی و ... بهره‌مند شوند.

۱۳. امنیت نسبی

حضور میلیون‌ها زائر از کشورهای مختلف در عراق و راه‌افتادن امواج انسانی در جاده‌ها و شهرهای این کشور، زمینه امنیت نسبی را در عراق ایجاد می‌کند. مردم عراق و نیروهای امنیتی آن، همه تلاش خود را برای برگزاری امن این مراسم به کار می‌گیرند و همین انگیزه، موجب افزایش سطح امنیت از روزهای پایانی ماه ذی الحجه تا پایان ماه صفر می‌شود. امنیت دوماهه محرم و صفر را در عراق می‌توان مانور قدرت نیروهای بومی این کشور دانست؛ مانوری که نشان‌دهنده توان نظامیان عراقی در تأمین نیازهای امنیتی وطن خویش بدون نیاز به حضور نظامیان غربی به‌ویژه آمریکایی است. این امنیت نسبی را می‌توان در ابعاد اجتماعی و سیاسی هم مشاهده کرد. گویا اربعین، دل‌ها را به هم نزدیک می‌کند و تنش‌ها را کاهش می‌دهد.

۱۴. همکاری‌های رشددهنده

ارتباطات اربعینی، روابطی سالم است که بر پایه زیارت و محبت اهل بیت (علیهم‌السلام) شکل می‌گیرد. این روابط می‌تواند به پیشرفت دنیایی زائران نیز بینجامد. شکل‌گیری همکاری اقتصادی، اجتماعی،

سیاسی، ورزشی، علمی، فرهنگی و فکری میان زائران با یکدیگر و یا با میزبانان عراقی، تصویری دور از ذهن نیست. اهالی دانش می‌توانند دوستان علمی خوبی در عراق پیدا کنند و پس از زیارت نیز با آنها مرتبط باشند. اهالی سیاست، ورزش، اقتصاد و ... هم می‌توانند برای خود، همکارانی بیابند. در این سفرها می‌توان به برادران عراقی جهت ساختن کشورشان کمک فکری کرد؛ اندیشه‌های امت‌ساز و تمدن‌ساز را به آنان منتقل نمود و با آنها برای مبارزه با طاغوت و استکبار زمان و نظامات سرمایه‌داری به هم‌پوشانی و هم‌افزایی دیدگاه و رفتار رسید. صدور اندیشه‌های انقلاب اسلامی و تبیین وضعیت منطقه و جهان و رساندن اخبار و تحلیل‌های صادقانه و بصیرانه از اوضاع، می‌تواند مردم ایران و عراق را به هم نزدیک کرده و زمینه مبارزه با دشمنان مشترک را فراهم آورد.

۱۵. الگوی مهمان‌نوازی دینی و غلبه بر تعصبات قومی

مردم عراق، الگویی خیره‌کننده از مهمان‌نوازی دینی را ارائه کرده‌اند. دارا و ندار آنها وقت، نیرو، سرمایه و آبروی خود را خرج امام حسین علیه‌السلام و زائران ایشان می‌کند. حتی کسانی که شاید با ایران و ایرانی هم رابطه خوبی نداشته باشند، در این ایام از دایره تنگ جغرافیا و قومیت، خارج شده و همه را به چشم زائر سیدالشهدا علیه‌السلام می‌نگرند. آنان مهمان‌داری زائران امام را افتخاری بزرگ شمرده و در این «خیر» از یکدیگر پیشی می‌گیرند. خانه‌های آنها در اختیار زائران است و همه توان خود را برای آسایش ایشان، به کار می‌بندند. آوردن چند خاطره، خالی از لطف نیست:

- در یکی از سفرها، پیرمردی ما را به حضرت زهرا علیها‌السلام سوگند داد که برای نهار و استراحت به خانه‌شان برویم. او علت اصرارش را این‌گونه بیان می‌کرد: امروز هیچ مهمانی نداشته‌ام؛ بدون مهمان چه کنم؟!
- در جایی، کودکی هفت - هشت ساله، بار زائران را با اصرار می‌گرفت و از روی کمک، چند کیلومتر می‌برد. سپس خداحافظی می‌کرد و بازمی‌گشت تا زائری دیگر و باری دیگر!
- در خانه‌ای، اعضای خانواده، منتظر می‌ماندند تا زائران، غذای خود را بخورند؛ سپس از باقی‌مانده غذای آنها می‌خوردند. بزرگ خانواده از مهمانان درخواست می‌کرد که هر کسی یک قاشق از غذایش را باقی بگذارد تا خودش و اعضای خانواده‌اش به عنوان تبرک بخورند.
- در جایی، فرزندان مریضشان را می‌آوردند و از زائران می‌خواستند تا دستی بر سر آنها کشیده و برای شفایشان دعا کنند.

- پیرمردی، حدیث اکرام سال خوردگان را می‌خواند و اصرار داشت که با رفتن به خانه‌اش، اکرامش کنیم.
- پیرمرد دیگری عکس امام و رهبری را می‌بوسید و به ایرانیان می‌گفت: من فدایی این دو سید هستم؛ بیایید خانه ما!
- یک پلیس عراقی ما را برای اسکان به خانه‌اش در روستا برد. خانه‌ای قدیمی و فقیرانه. همهٔ آرزویش، زیارت امام رضا علیه السلام بود.

این خاطرات و مشابه آن، برای زائران بسیاری روی داده است. چه قدر خوب است که در شهرهای خودمان به ویژه شهرهای زیارتی، در ایام حضور پرشمار زائران، شاهد خیابان‌خوابی آنها نباشیم و برای پذیرایی از آنها به خود بیاییم. آسان‌گیری عراقی‌ها در مهمان‌داری و اعتقادشان به احادیث «فضیلت مهمان‌داری» زمینهٔ توفیق آنها را برای پذیرایی بیشتر، فراهم کرده است.

۱۶. افزایش تحمّل فرهنگی

تضارب فرهنگ‌های مختلف، افزون بر آنکه زمینهٔ آشنایی با فرهنگ‌ها را فراهم کرده و می‌تواند موجب رشد فرهنگی شود، تحمّل فرهنگی را نیز بالا می‌برد. پیشتر، برخی از رسم‌های ایرانی در نگاه برادران عراقی، عجیب بود و برخی از رسم‌های آنها در نگاه ایرانیان. مثلاً ایرانی‌ها، بردن کفش را به درون حرم، کار بدی نمی‌دانند و در برابر، مالیدن پشت بدن را به ضریح، بی‌احترامی می‌شمرند. درست در مقابل همین فرهنگ، عراقی‌ها بردن کفش به داخل حرم را بی‌احترامی دانسته و مالیدن پشت بدن به ضریح را کار بدی نمی‌شمرند. در سالیان اخیر و با افزایش رفت و آمدها، درک فرهنگی متقابل به وجود آمده و هر دو طرف، مقداری با آداب و رسوم ویژهٔ یکدیگر، کنار آمده‌اند.

از سوی دیگر، عراق هم مانند ایران دارای فرهنگ‌های قبیله‌ای گونه‌گونی است. گاهی دو روستای نزدیک به هم دارای دو رسم متفاوت در مهمان‌داری هستند. مثلاً در جایی پیش از آن که میزبان بر سفره بنشیند و «بسم الله» غذا را بگوید، غذا خوردن مهمانان، بی‌ادبی محسوب می‌شود. در جایی دیگر، با پهن شدن سفره و آوردن نخستین خوردنی یا آشامیدنی مانند آب یا سبزی، میزبان از مهمانان انتظار دارد که به گرد سفره جمع شده و خوردن یا آشامیدن را آغاز کنند؛ چراکه منتظرماندن مهمانان را نشانهٔ پُرتوقعی آنها می‌داند. نگارنده با هر دو فرهنگ در روستاهایی نزدیک به هم در عراق مواجه شده است. در هر صورت، رفتار محترمانه با میزبان و پرسش از روشی که مورد علاقهٔ اوست، یکی از بهترین راه‌کارها بوده، موجب افزایش محبت شده و احتمال برداشت بد را از بین می‌برد. در

سال‌های اخیر و با افزایش حضور مهمانان در عراق، تحمّل فرهنگی هر دو طرف، افزایش یافته و ایرانیان و عراقیان با تفاوت‌های فرهنگی یکدیگر، آشنا شده‌اند. از این رو، دیگر، این تفاوت‌ها چندان ناخوشایند نیست؛ هرچند هنوز هم نیازمند دقت در این زمینه هستیم.

۱۷. زمینه مهمان‌نوازی ایرانیان

در ایام اربعین، زائرانی از کشورهای افغانستان، پاکستان، هند و ... برای شرکت در این رویداد بزرگ، از ایران عبور می‌کنند. بسیاری از این زائران به شهرهای زیارتی مشهد و قم هم می‌روند. حضور زائران کشورهای دیگر در ایران، فرصت مناسبی است برای عمل به احادیث «اکرام مهمان» و نشان‌دادن مهمان‌نوازی ایرانیان. همچنین فرصت خوبی است برای تبلیغ اندیشه‌های انقلاب اسلامی و بهره‌گیری از آن برای افزایش کارآیی مراسم اربعین. اقوام ایرانی در این بازه درخشانده، می‌توانند توان خود را برای خدمت به زائران اهل بیت علیهم‌السلام به کار گرفته و نمادی از همبستگی دینی و ملی ایرانیان را جلوه‌گر کنند.

۱۸. شناساندن و رعایت آداب زیارت

اربعین، زمینه‌ای است برای عمل به برخی از آداب زیارت که شاید در ایام دیگر سال، انگیزه و زمینه عمل به آن کمتر باشد. در روایتی از امام صادق علیه‌السلام آمده:

إِذَا أَرَدْتَ زِيَارَةَ الْحُسَيْنِ فَزُرْهُ وَ أَنْتَ حَزِينٌ مَكْرُوبٌ شَعِثٌ مُعَبَّرٌ
جَائِعٌ عَطْشَانٌ وَ سَلَهُ الْحَوَائِجَ وَ انصَرَفَ عَنْهُ وَ لَا تَتَّخِذْهُ وَطَنًا. ٤

هنگامی که خواستی حسین علیه‌السلام را زیارت کنی، او را با حالتی اندوهگین، مصیبت زده، خسته و پریشان، غبارآلود، گرسنه و تشنه زیارت کن. نیازهایت را بخواه و بازگرد و آنجا را به عنوان وطن خویش قرار نده.

زیارت پیاده، خستگی و خاک‌آلودگی به همراه دارد. چه قدر خوب است که انسان در نیم‌روز آخر پیاده‌روی، چیزی نخورد و نیاشامد تا سیدالشهدا علیه‌السلام را با حال خستگی، تشنگی، گرسنگی، خاک‌آلودگی و پریشانی زیارت کند؛ آن گونه که ایشان، خدا را زیارت کردند.

همچنین، اربعین فرصتی است برای معرفی آداب و جایگاه زیارت اهل بیت علیهم السلام به مردم. حوزه‌های علمیه می‌توانند آداب مأثور زیارت را در قالب‌های مناسب به مردم برسانند و «رفتار عبادی زیارت» را به سوی آن چه که معصومان علیهم السلام خواسته‌اند، سوق دهند.

همه این قوت‌ها و فرصت‌ها به شرط توجه و برنامه‌ریزی، قابل بهره‌برداری است. بی‌توجهی به این نعمت‌ها، گونه‌ای از ناشکری بوده و موجب کاهش و تغییر نعمت می‌شود. «اندیشکده اربعین» می‌تواند درباره همه این موضوعات و محورهای دیگری از این دست، بررسی‌های میدانی کرده و پس از مطالعات و پژوهش‌های علمی، الگوی ارتقای سفر اربعین را به زائران، میزبانان، خادمان و دست‌اندرکاران ارائه کند.

ب) کمبودها و آسیب‌ها

مراسم اربعین در کنار همه خوبی‌هایش نیازمند آسیب‌شناسی و رفع آسیب یا جلوگیری از آسیب‌پذیری است. این آسیب‌ها را می‌توان در «اندیشکده اربعین» بررسی نموده و راهکار آن را کشف کرد. یادآوری کمبودها و آسیب‌ها در این نگاشته از آن روست که زائران و برنامه‌ریزان بتوانند برنامه‌های خود را جهت بهره‌گیری از فرصت اربعین ارتقا بخشیده و راه را برای استفاده بهتر از این نعمت بزرگ، هموار سازند.

۱. نداشتن تصوّر واقعی از سفر اربعین

اربعین عراق با ایام دیگر سال، متفاوت است. شمار بسیار زائران، تفاوت‌های فرهنگی، غیر عادی بودن وضعیت وسایل نقلیه و هتل‌ها، زیادی شایعات و ... ضرورت برنامه‌ریزی پیش از سفر را ایجاب می‌کند. برخی از زائران، بدون در نظر گرفتن مشکلات این سفر، توقعی غیر واقعی از آن دارند. این توقع موجب می‌شود تا در بازه سفر، برای خود و دیگران، مشکلاتی ایجاد کرده و شیرینی زیارت را کاهش دهند. سفر اربعین، سفری بی‌هزینه نیست. توقع رایگان بودن این زیارت، روحیه طلب‌کاری را در زائر ایجاد کرده، موجب ایجاد اختلاف و ناراحتی شده و ذهنیت بدی را برای میزبانان عراقی ایجاد می‌کند. نداشتن اطلاعات اولیه به‌ویژه درباره زیارت کاظمین و سامرا زائران را با مشکلات متعددی نسبت به جای استراحت، غذا، استحمام و ... مواجه می‌کند. ندانستن احکام اولیه سفر مانند نماز مسافر، آداب زیارت و آداب سفر دسته‌جمعی، زائر را از بهره کامل باز می‌دارد. نداشتن تصویری از سختی‌های مسیر پیاده‌روی، موجب خستگی روحی زائر شده و بهره او را از زیارت، کاهش می‌دهد.

چانه زنی زیاد با ماشین‌ها و فروشندگان عراقی، امری خلاف فرهنگ عراق است که موجب بروز ناراحتی‌هایی می‌شود.

گاهی دستگاه‌های خبری و تبلیغاتی رسمی و غیر رسمی و یا زائران سال‌های پیش، چنان از زیبایی‌های این سفر سخن گفته و از خدمت‌کردن عراقی‌ها به زائران حرف می‌زنند که زائر را با بهشتی بدون کمبود و اشکال مواجه می‌سازند؛ بهشتی که زائر در ذهن خود، ساخته و توقع خدمات مادی بسیار و وجود عده‌ای گوش به فرمان و دست به سینه را دارد. نپرداختن به مشکلات از سوی سازمان‌های خبری و فرهنگی موجب شکل‌گیری توقعات نادرست می‌شود؛ چیزی که با واقعیت فاصله دارد.

۲. نیاز به قصد قربت

زیارت نیز مانند هر رفتار عبادی دیگری، نیاز به قصد قربت دارد. رفتن به سفر اربعین، بدون قصد قربت یا به‌خاطر حفظ آبرو یا کسب وجهه، نمی‌تواند کسی را به هدف زیارت برساند.

۳. اشکالات تربیتی

یکی از آسیب‌های سفر، افشاشدن برخی از اشکالات تربیتی انسان است. اگر کسی در محیط زندگی عادی، خویش را تربیت نکرده باشد، در سفرهای این‌چنینی، صحنه‌هایی نامناسب را ایجاد کرده و موجب ناراحتی دیگران می‌شود. صحنه‌هایی از شکل‌خوایدن خلاف ادب اجتماعی، پوشش نامناسب هنگام خواب، رفتار خارج از قواعد شرعی با نامحرم، شیوه‌های عجیب خوردن، شوخی‌های سبک، عصبانیت در برخورد، هجوم‌بردن برای گرفتن برخی از غذاها یا میوه‌ها، اسراف کردن غذاهایی که با زحمت یک‌ساله میزبانان زحمت‌کش تهیه شده، قضا شدن نماز صبح، کم‌توجهی به نماز جماعت، کم‌توجهی به نماز اول وقت، ترجیح مستحبات بر واجبات و تصاویر دیگری از این دست، در شأن زائران اهل بیت علیهم‌السلام نیست. خوب است همه ما پیش از سفر اربعین، خود را برای حضور در این سفر، تربیت کنیم. همچنین در بازه این سفر، تذکرات دیگران را بپذیریم و خود نیز خطاهای آنها را با زبانی مهربانانه و از روی دوستی و محبت و به صورت خصوصی، گوشزد نماییم.

۴. عکس‌برداری و فیلم‌برداری

در سال‌های اخیر با گسترش استفاده از موبایل، فرهنگ غلطی در عکاسی و فیلم‌برداری ایجاد شده است. دارندگان گوشی، گمان می‌کنند که در هر زمان و مکانی می‌توانند با خیالی آسوده، عکس و

فیلم بگیرند. در حالی که این کار در مکان‌های زیارتی و مواضع اسکان و استراحت، موجب مزاحمت برای دیگران شده و فضای معنوی اماکن مقدّس و آسایش جایگاه استراحت را کاهش داده و گونه‌ای از زیر پا گذاشتن حقوق دیگران و تجاوز به حریم خصوصی آنان است.

۵. مزاحمت برای دیگران

کنار ضریح اهل بیت علیهم‌السلام مکانی برای آرامش، سخن‌گفتن با امام، عرضه عقاید، عرض حال و درخواست نیاز است. برخی با نیت خیر و فریادهای بلند به صلوات‌گرفتن، شعر و چاووشی‌خوانی، حیدرگویی، لَبّیک‌گویی و اموری از این دست می‌پردازند و با این کار خود، حواس زائران را پرت می‌کنند. گاهی همین مزاحمت‌ها با هُل دادن برای رسیدن به ضریح و یا تنگ کردن جای دیگران هنگام نماز جماعت همراه می‌شود و زحمتی دوجندان را برای زائران اهل بیت علیهم‌السلام ایجاد می‌کند. این مزاحمت‌ها نه تنها زینتی به حرم‌ها نمی‌بخشد بلکه گاهی موجب اشمئزاز زائران دیگر می‌شود. تجمّع در راه‌های تنگ برای سینه‌زنی و ... به ویژه در روزهای منتهی به اربعین که راه‌ها، گنجایش جمعیت پرشمار را ندارد، مزاحمتی دیگر از همین دست است. مبلّغان دینی و دستگاه‌های خبری و فرهنگی می‌توانند از فرصت محرم برای آموزش مردم استفاده کنند.

۶. اشتغال به اینترنت

زیارت اربعین، فرصتی استثنایی برای رشد معنوی است. برخی از زائران در این دوره کوتاه و ویژه از عُمر، زمان بسیاری را صرف فضای مجازی کرده و خود را از حقیقت زیارت، محروم می‌کنند. گاهی میزبانان عراقی، زائران را به خانه‌هایشان دعوت می‌کنند؛ ولی زائر، نخستین چیزی که می‌پرسد این است: «وای فای موجود؟» و میزبان عراقی روستایی یا شهری با ناامیدی و ناراحتی پاسخ منفی می‌دهد. آیا چک کردن مستمر شبکه‌های اجتماعی آن هم در چنین سفری که شاید هیچ‌گاه فرصت مجدد آن فراهم نشود، این‌قدر ارزش دارد؟

۷. حضور بانوان بدون همراهی محرم

حضور بانوان تنها اعم از مجرد و غیر مجرد در این سفر، احتمال بروز مشکلات را افزایش داده و زمینه سوء استفاده دشمن را فراهم می‌کند. بانویی تنها را در نظر بگیرید که می‌خواهد در ترمینال ماشین‌های عراقی مرز مهران که همانند دریایی طوفانی است، وسیله‌ای برای رفتن به سامرا یا کاظمین بیابد! از این سو به آن سوی این دشت خاکی چندین کیلومتر مربعی را می‌رود تا ماشینی با

دیناری ارزان تر بیاید. حال که می‌خواهد سوار شود، می‌بیند که همهٔ مسافران، مرد هستند و او یا باید کنار راننده در صندلی جلو بنشیند و یا در کنار مردان دیگر! و یا تکرار گشت زنی در این دریا! حال اگر این بانوی ایرانی، حجابی نامناسب هم داشته باشد که خطر بیشتری وی را تهدید می‌کند. همین وضعیت در جاهای دیگر این سفر نیز وجود دارد. برخی از بانوان تنها برای غلبه بر مشکلات پیش‌بینی نشدهٔ این سفر، ترجیح می‌دهند که از مردی نامحرم، درخواست کمک و همراهی مستمر کنند؛ چیزی که به سود هیچ‌کدام از آنها نیست. دشمن به دنبال راهی برای ایجاد اختلاف میان ملت ایران و عراق است. چرا با نادیده گرفتن این وضعیت، زمینهٔ سوء استفاده دشمن را فراهم کنیم؟ این امر افزون بر آن که نیازمند فرهنگ‌سازی است به قانون‌گذاری هم نیاز دارد.

۸. احساس میزبانی ایرانی‌ها

عراقی‌ها به صورت سنتی خود را میزبان زائران امام حسین علیه السلام می‌دانند. آنها در طول این سالیان، توان خود را برای میزبانی ثابت کرده‌اند. حضور ایرانیان برای کمک به میزبانی عراقی‌ها پسندیده است؛ اما احساس میزبانی ایرانی‌ها در عراق، چندان خوشایند نیست. تأکید بر «غذای ایرانی»، «چای ایرانی»، «شربت ایرانی» و این دست از شعارها، تنها موجب ایجاد حساسیت در برادران عراقی می‌شود. برخی از نهادها و سازمان‌ها زائران را به استراحت در موبک‌های ایرانی تشویق می‌کنند! حرفی که نتیجهٔ آن، قبیله‌ای شدن موبک‌ها و ایجاد اختلاف خواهد بود. حتی گاهی دیده شده که موبک ایرانی، زائران کشورهای دیگر را راه نمی‌دهد! در حالی که عراقی‌ها با همهٔ وجود به زائران همهٔ کشورها خدمت می‌کنند، راه‌اندازان عراقی، پاکستانی و ... به برخی از موبک‌های ایرانی، تنگ‌نظری و نادیده‌انگاشتن آداب اسلامی و انسانی است.

۹. خودبرتربینی

گاهی برخی از زائران و میزبانان، یکدیگر را به خاطر فرهنگ و ... تحقیر می‌کنند؛ کاری که شایستهٔ هیچ مسلمانی نیست. اگر مشکلی در جایی وجود دارد باید با هم‌فکری، هم‌کاری و کمک به برادران حل شود نه با تحقیر و سرزنش.

۱۰. کمبود خدمات ضروری

نبودن ترمینال مناسب در مرز عراق، همواره زائران را با مشکلات جدی مواجه کرده و از همان آغاز، گرد خستگی را بر تن آنها می‌نشاند. هنگامی که شمار زائران به اوج می‌رسد، شهرهای عراق، با کمبود مکان استراحت و غذا مواجه می‌شود. گاهی این مشکل در سامرا، کاظمین و نجف، جدی‌تر از

کربلاست. در حرم‌های مطهر، همیشه مشکل امانت‌سپاری کوله و کیف، کفش و موبایل وجود دارد. صف‌های طولانی امانات و کمبود قفسه‌های نگهداری، مشکلی همه‌ساله است. رهاکردن کیف و کفش در خیابان‌ها به صحنه‌ای نامناسب تبدیل شده است. نبودن جایی برای شارژ موبایل در فضاهای متصل به حرم‌ها و کمبود سرویس بهداشتی به‌ویژه کمبود حمام در کاظمین، از دیگر اشکالات جدی است. خوب است نهادهای مسؤول یا مرتبط مانند ستاد اربعین، ستاد بازسازی عتبات و آستان قدس رضوی، طی گفت‌وگوهایی با مسؤولان عراقی که حتی شاید به طول بینجامد و نیز درخواست از مرجعیت عالی دینی در عراق و تبیین موضوع و نیز کمک به عراقی‌ها، این مشکلات را حل کنند. راه حل دیگر، عمل کردن زائران به حدیث پیش گفته یعنی زیارت و بازگشت است. همچنین پیاده‌روی از راه‌های دیگری مانند «طریق العلماء» یا راه حله به کربلا یا کاظمین به کربلا یا مسیب به کربلا یا شهر قاسم به کربلا می‌تواند نسبت به مسیر مشهور نجف به کربلا مشکلات کمتری به دنبال داشته باشد. ترغیب زائران به زودتر رفتن و زودتر بازگشتن هم راه دیگری برای غلبه بر این مشکلات است.

۱۱. نیاز حرم‌ها به ارتقای مدیریت

حرم‌های اهل بیت علیهم‌السلام در عراق برنامه‌هایی متناسب با فارس‌زبان‌ها نداشته و یا بسیار کم دارد. نبودن راهنمای فارسی‌زبان در برخی از حرم‌ها و کمبود شدید قرآن و کتاب‌های دعا با ترجمه فارسی از دیگر اشکالات است. گاهی برخی از زائران و نیز خادمان به اختلاف فرهنگی اقوام و کشورها توجه نکرده و موجب بروز ناراحتی‌هایی می‌شوند. از سوی دیگر، سازگار کردن زائران ایرانی با مقررات عتبات عالیات عراق، مانند ممنوعیت ورود گوشی و کفش نیز نیازمند فرهنگ‌سازی رسانه‌ها پیش از ایام اربعین است.

۱۲. امور بهداشت و سلامتی

گرد و خاک موجود در مسیرهای پیاده‌روی به ویژه مسیر نجف به کربلا برای زائران بیمار، مناسب نیست و برای دیگران، گاهی بیماری‌زاست. مسیرهای دیگر، گرد و خاک کمتری دارد. باران‌های عراق، تند و تیز بوده و خوب است که امکانات لازم برای پوشش در برابر باران، همراه زائران باشد. پیاده‌روی، استانداردهای خودش را دارد که اگر رعایت نشود، زائر، دچار بیماری شده و سفر برای او تلخ می‌شود. به تجربه، ثابت شده که خوردن بی‌رویه انواع خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها، دستگاه گوارش را با مشکلاتی مواجه می‌سازد که گاهی تا سال‌ها ادامه می‌یابد. پوشش مناسب به‌ویژه هنگام خوابیدن

برای حفاظت از سر و شانه‌ها نقش مهمی در جلوگیری از سرماخوردگی ناشی از سرما و یا باد دستگاه‌های خنک‌کننده دارد. کسانی که به نیش حشرات حساس‌اند بهتر است داروهای لازم را همراه داشته باشند. بیماری‌های عمومی هم نیازمند مراقبت ویژه است و معمولاً باید چند ماه پیش از سفر با ورزش و تقویت جسمانی خود را برای مقابله با آن آماده کرد.

۱۳. وضعیت موکب‌های ایرانی

پس از گذشت چند سال از فراگیری مراسم اربعین و با وجود تبلیغات گسترده، هنوز موکب‌های داخل ایران، وضعیت قابل اعتمادی پیدا نکرده‌اند. هنوز زائران، برای پیدا کردن مکان استراحت در طول استان‌های محل عبور، باید مسیرهای طولانی را طی کنند. هنوز در بیشتر استان‌ها تجهیزات لازم برای اسکان و پذیرایی از زائر وجود ندارد. مصلی‌ها، مساجد بزرگ و مراکز فرهنگی می‌توانند این مشکل را حل کنند. مرزهای کشور نیز از این جهت، وضعیتی ناگفتنی دارد! در درون عراق، بیشتر موکب‌های ایرانی در مسیر مشهور نجف به کربلا متمرکز شده‌اند؛ یعنی دقیقاً همان جایی که به جهت فراوانی موکب‌های عراقی، نیازی به موکب‌های ایرانی نیست! موکب‌های ایرانی این مسیر معمولاً متعلق به سازمان‌ها و نهادهای بزرگ است. در برابر، شهرهای سامرا، کاظمین و نجف، به شدت به حضور موکب‌های ایرانی نیاز دارد. با توجه به گسترش بازه سفر اربعین از آغاز تا پایان ماه صفر، راه‌اندازی با تأخیر موکب‌ها، یکی از مشکلات جدی زائرانی است که روزهای آغازین صفر، زیارت خود را آغاز می‌کنند.

۱۴. ضعف برنامه‌ریزی برای انتقال تجهیزات و لوازم

در چند سال اخیر هنگام عبور از مرز ایران با صف چند کیلومتری ماشین‌های سنگین در خروجی مرز مهران مواجه می‌شویم؛ ماشین‌هایی که معمولاً برای حمل مواد غذایی و لوازم موکب‌ها، به سمت مرز آمده‌اند. در صحبت با رانندگان، آنها اظهار می‌کنند که چند روزی است در مرز مانده و بخشی از مواد غذایی‌شان فاسد شده است. آن طرف مرز هم موکب‌های ایرانی منتظر رسیدن مواد غذایی و سایر نیازمندی‌های زائران هستند. زائران هم گرسنه و حیران، منتظر غذا به ویژه در کاظمین و سامرا! این صحنه را چند سال است که می‌بینیم و نمی‌دانیم مسؤولش کیست؟!

۱۵. ترافیک و پارکینگ

گاهی زائران، ساعت‌ها در ترافیک منتهی به مرز معطل می‌شوند و سپس با کمال تعجب می‌بینند که بخشی از مسیر در حال بازسازی است! آن هم در این ایام شلوغ! پارکینگ‌ها هم داستان غم‌ناکی دارد. از رهاشدن ماشین‌ها در بیابانی به اسم پارکینگ زیر باران و درون گل تا هزینه‌های گزاف و ...

توجه به آسیب‌های این سفر و برنامه‌ریزی شخصی و اجتماعی برای آن می‌تواند راه را جهت بهره‌گیری از برکات آن هموار کرده و زائر را با دستی پُر و روحی مجلّا به وطن خویش بازگرداند. نهادهای رسمی به‌ویژه سازمان‌های خبری و تبلیغی می‌توانند در هدایت فضای زیارت به سمت سنت‌های اصیل اسلامی، نقش مؤثری داشته باشند. «اندیشکدهٔ اربعین» می‌تواند این آسیب‌ها را بازشناسی کرده و برای غلبه بر آن، راهکار مناسبی طراحی کند. الگوی مقابله با آسیب‌های مراسم اربعین، نیاز امروز ماست.

باشد که همهٔ زائران با حرکت واقعی در مسیر اهل بیت علیهم‌السلام مشمول عنایات آن بزرگواران قرار گیرند.

و الحمد لله رب العالمین

کتاب‌نامه

۱. قرآن کریم.
۲. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، دار الکتب الاسلامیه، سوم، ۱۳۶۷ش.
۳. وسائل الشیعه، محمد بن حسن حرّ عاملی، تحقیق مؤسسه آل‌البیت، قم، مؤسسه آل‌البیت، دوم، ۱۳۷۲ش